

У статті порушено проблему, пов'язану із відсутністю в Україні концептуальної основи фінансового обліку та звітності. Розкрито суть і структуру концептуальної основи, обґрунтовано її необхідність. Наведено коротку характеристику концептуальних основ, розроблених Радою зі стандартів фінансового обліку США та Комітетом з Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку. Подано рекомендації щодо розробки вітчизняної концептуальної основи фінансового обліку та звітності.

КОНЦЕПТУАЛЬНА ОСНОВА ФІНАНСОВОГО ОБЛІКУ ТА ЗВІТНОСТІ: ЧИ ПОТРІБНА ВОНА В УКРАЇНІ?

НАДІЯ ЛИТВИН,

канд. екон. наук, доцент
кафедри банківського
менеджменту та обліку
Тернопільського державного
економічного університету

Однією з визначальних рис останніх років в Україні є активна правотворча діяльність Міністерства фінансів України та Національного банку України, спрямована на вдосконалення фінансового обліку та звітності. За період з 1999 по 2006 р. Міністерство фінансів України затвердило 31 Положення (стандарт) бухгалтерського обліку, а також низку нормативно-правових актів щодо ведення бухгалтерського обліку та складання звітності підприємствами. Від часу переходу банківської системи на Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку, тобто з 1998 р., норма-

Мета статті – висвітлення проблеми відсутності в Україні концептуальної основи фінансового обліку та звітності, обґрунтування необхідності її створення та вироблення на основі міжнародного досвіду певних рекомендацій щодо її розробки.

ПОНЯТТЯ І РОЛЬ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ ОСНОВИ ФІНАНСОВОГО ОБЛІКУ ТА ЗВІТНОСТІ

У вітчизняній економічній літературі під концептуальною основою розуміють сукупність основ-

тивні акти з питань бухгалтерського обліку та фінансової звітності банків постійно змінюються, уточнюються, перевидаються. Так, упродовж 2003–2005 рр. НБУ було розроблено і введено в дію велику кількість нормативних актів, що замінили попередні нормативні документи з бухгалтерського обліку практично всіх банківських операцій.

Водночас однією із вагомих і невирішених проблем сьогодення, на нашу думку, є відсутність в Україні концептуальної основи фінансового обліку та звітності. Ця наукова проблема не знайшла висвітлення у працях вітчизняних учених. У спеціальній економічній літературі розкрито лише питання, пов'язані з суттю, роллю і характеристикою концептуальних основ обліку та звітності, що використовують у міжнародній практиці [1–4].

них принципів ведення обліку та складання фінансової звітності [1].

За визначенням Ради зі стандартів фінансового обліку США (Financial Accounting Standard Board – FASB):

Концептуальна основа (conceptual framework) – це узгоджена система взаємопов'язаних цілей і принципів, на основі якої можлива розробка незаперечних стандартів і яка визначає суть, функції й межі фінансового обліку та звітності. Концепції обліку дають можливості керівництву щодо вибору операцій, подій, обставин, які мають бути обліковані, а також їх визнання, оцінки, узагальнення та відображення у фінансовій звітності [3].

Слід зазначити, що концептуальна основа не є стандартом, вона слугує своєрідним фундаментом

бухгалтерських стандартів. Як пише О. Соловйова, концептуальна основа відіграє значну роль, оскільки визначає концепції, що становлять основу всіх діючих і майбутніх стандартів, та являє собою базові принципи формування фінансової звітності, які використовують для вирішення питань, не регламентованих стандартами [2].

Для кращого розуміння суті концептуальної основи фінансового обліку та звітності вважаємо за потрібне висвітлити структуру концептуальної основи, розробленої FASB та Комітетом з Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (КМСБО).

Основоположні концепції фінансового обліку в США були розроблені FASB упродовж 1978–2000 рр. Вони викладені у шести Положеннях про концепції фінансового обліку (далі – **ПКФО**) – (Statements of Financial Accounting Concepts – SFAC):

ПКФО 1 «Цілі фінансової звітності комерцій-

них підприємств» (Objectives of Financial Reporting by Business Enterprises), 1978 р.;

ПКФО 2 «Якісні характеристики облікової інформації» (Qualitative Characteristics of Accounting Information), 1980 р.;

ПКФО 4 «Цілі фінансової звітності некомерційних організацій» (Objectives of Financial Reporting by Nonbusiness Organizations), 1980 р.;

ПКФО 5 «Визнання і оцінка в фінансовій звітності комерційних підприємств» (Recognition and Measurement in Financial Statements of Business Enterprises), 1984 р.;

ПКФО 6 «Елементи фінансової звітності» (Elements of Financial Statements), 1985 р.;

ПКФО 7 «Використання інформації про рух грошових коштів та теперішню вартість в облікових оцінках» (Using Cash Flow Information and Present Value in Accounting Measurement), 2000 р. [4].

Коротку характеристику Концептуальної основи фінансового обліку в США подано в табл. 1.

Таблиця 1

**ХАРАКТЕРИСТИКА КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ ОСНОВИ ФІНАНСОВОГО ОБЛІКУ,
РОЗРОБЛЕНОЇ РАДОЮ ЗІ СТАНДАРТІВ ФІНАНСОВОГО ОБЛІКУ США**

Складові концептуальної основи	Коротка характеристика складових концептуальної основи
Цілі фінансових звітів (Objectives of Financial Reporting)	Фінансова звітність має забезпечувати інформацією: 1) корисною для прийняття рішень 2) що допомагає передбачити грошові потоки підприємства 3) про економічні ресурси підприємства, вимоги до цих ресурсів та зміни в ресурсах і вимогах до них
Якісні характеристики облікової інформації (Qualitative Characteristics of Accounting Information)	Якісні характеристики, пов'язані із специфікою користувачів (user-specific qualities): <i>зрозумілість (Understandability).</i> Якісні характеристики, пов'язані із специфікою інформації, що використовують для прийняття рішень (primary decision-specific qualities): <u>первинні характеристики:</u> <i>доречність (Relevance)</i> • цінність для прогнозування (predictive value) • цінність для оцінки результатів (feedback value) • своєчасність (timeliness) <i>надійність (Reliability)</i> • можливість перевірки (verifiability) • правдивість подання (representational faithfulness) • нейтральність (neutrality) <u>вторинні характеристики:</u> <i>порівняльність (Comparability)</i> <i>постійність (Consistency)</i>
Обмеження в досягненні бажаних якісних характеристик облікової інформації (Constraints)	Співвідношення вигоди і витрат (Cost Effectiveness) Суттєвість (Materiality) Консерватизм (Conservatism)
Елементи фінансової звітності (Elements of Financial Statements)	Активи (Assets) Зобов'язання (Liabilities) Капітал (Equity) Інвестиції власників (Investments by owners) Виплати власникам (Distribution by owners) Доходи від основної діяльності (Revenues) Доходи від неосновної діяльності (Gains) Витрати, пов'язані з основною діяльністю (Expenses) Витрати або збитки, не пов'язані з основною діяльністю (Losses) Всесополюючий прибуток (Comprehensive Income)

Складові концептуальної основи	Коротка характеристика складових концептуальної основи
Концепції визнання та оцінки елементів фінансових звітів	<u>Основоположні припущення (щодо реальності):</u> • автономність (economic entity assumption) • безперервність (going concern assumption) • періодичність (periodicity assumption) • єдиний грошовий вимірник (monetary unit assumption)
	<u>Облікові принципи (Principles):</u> • історичної собівартості (Historical cost Principle) • нарахування (Realization Principle) • відповідності доходів і витрат (Matching Principle) • повне висвітлення (Full-disclosure Principle)

Рада зі стандартів фінансового обліку США була не єдиною бухгалтерською організацією, яка дійшла висновку про необхідність створення концептуальної основи, яка слугувала б керівництвом у процесі розробки облікових стандартів. Після США Концептуальну основу спочатку було розроблено в Канаді, потім Комітетом з міжнародних

стандартів бухгалтерського обліку, а пізніше – в Австралії, Новій Зеландії, Великій Британії.

КМСБО затвердив Концептуальну основу складання та подання фінансових звітів у 1989 р. В ній викладено концепції, на яких ґрунтується складання і подання фінансових звітів зовнішнім користувачам (табл. 2).

Таблиця 2

ХАРАКТЕРИСТИКА КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ ОСНОВИ СКЛАДАННЯ ТА ПОДАННЯ ФІНАНСОВИХ ЗВІТІВ, РОЗРОБЛЕНОЇ КМСБО

Складові концептуальної основи	Коротка характеристика складових концептуальної основи
Мета фінансових звітів (Objectives of Financial Reporting)	Метою фінансових звітів є надання інформації про фінансовий стан, результати діяльності та зміни у фінансовому стані підприємства, яка є корисною для широкого кола користувачів у прийнятті ними економічних рішень
Основоположні припущення (Underlying Assumptions)	Принцип нарахування (Accrual Basis) Принцип безперервності (Going concern)
Якісні характеристики (Qualitative Characteristics of Financial Statements)	Чотири основні якісні характеристики: • зрозумілість (Understandability) • допечність (Relevance) • достовірність (Reliability) • порівнянність (Comparability)
Елементи фінансових звітів (Elements of Financial Statements)	Активи (Assets) Зобов'язання (Liabilities) Капітал (Equity) Доходи (Income) Витрати (Expenses)
Визнання елементів фінансових звітів (Recognition of the Elements of Financial Statements)	Визнання є процесом включення до балансу або до звіту про прибутки та збитки статті, яка відповідає визначенню елемента та задовольняє такі критерії визнання: - існує ймовірність надходження до підприємства або вибуття з нього будь-якої майбутньої економічної вигоди, пов'язаної зі статтею - стаття має собівартість або вартість, яку можна достовірно визначити
Оцінка елементів фінансових звітів (Measurement of the Elements of Financial Statements)	Оцінка – це процес визначення грошових сум, за якими мають визнаватися і відображатися елементи фінансових звітів у балансі та звіті про прибутки і збитки. До основ оцінки належать: • історична собівартість (Historical Cost) • поточна собівартість (Current Cost) • чиста вартість реалізації (погашення) (Net Realizable (Settlement) Value) • теперішня вартість (дисконтована) (Present Value (Discounted))
Концепції капіталу і збереження капіталу (Equity Concepts)	Існує дві концепції капіталу – фінансова і фізична. Концепції капіталу обумовлюють такі дві концепції збереження капіталу: - збереження фінансового капіталу - збереження фізичного капіталу

Аналіз структури розглянутих вище концептуальних основ, розроблених FASB та КМСБО, свідчить про те, що вони мають подібну структуру. Обидві концептуальні основи мають такі складові, як: мета фінансової звітності, якісні характеристики, елементи фінансової звітності, концепції визнання та оцінки елементів фінансових звітів. Водночас є й певні розбіжності, зокрема, стосовно кількості елементів фінансових звітів, класифікації якісних характеристик критеріїв віднесення облікових концепцій

звітності» та Положення «Про організацію бухгалтерського обліку та звітності у банках України» (далі – **Положення**) містять низку неточностей, не повністю узгоджуються одне з одним і з Концептуальною основою складання та подання фінансових звітів, розробленою КМСБО.

По-перше, в Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» та П(С)БО 1 наведено десять принципів, на яких ґрунтується фінансова звітність зокрема автоном-

до основоположних припущень і принципів тощо.

Потрібно зауважити, що концепції обліку не є раз і назавжди встановленими. З плином часу вони потребують перегляду та вдосконалення, про що було заявлено Радою зі стандартів фінансового обліку США та Радою з Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку.

У жовтні 2004 р. на спільній зустрічі Ради зі стандартів фінансового обліку США та Ради з Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку було затверджено спільний проект щодо розробки спільної (єдиної) концептуальної основи, яка має об'єднати і поліпшити існуючі на сьогодні концептуальні основи обох Рад, а також слугуватиме основою для розробки нових стандартів [4].

КОНЦЕПЦІЇ ФІНАНСОВОГО ОБЛІКУ ТА ЗВІТНОСТІ В УКРАЇНІ

В Україні деякі концепції фінансового обліку та звітності викладені у таких **нормативно-правових актах**:

Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.99 р. № 996-XIV, який визначає правові засади регулювання, організації, ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності в Україні;

Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р. № 2121-III, ст. 68 яко-

ності, безперервності діяльності, періодичності, історичної собівартості, нарахування та відповідності доходів і витрат, повного висвітлення, послідовності, обачності, превалювання змісту над формою, єдиного грошового вимірника.

Згідно з Положенням бухгалтерський облік і фінансова звітність у банках України ґрунтуються тільки на восьми принципах, а принцип єдиного грошового вимірника та принцип періодичності у ньому не згадуються, хоча на практиці ведення обліку без цих принципів було б неможливим.

По-друге, критерії віднесення певних облікових концепцій до категорії «принципи» у П(С)БО 1 і в Положенні не збігаються з Концептуальною основою складання та подання фінансових звітів, розробленою КМСБО. Наприклад, у П(С)БО 1 та в Положенні до облікових принципів віднесено безперервність, нарахування, історичну (фактичну) собівартість, тоді як у Концептуальній основі історичну собівартість віднесено до основи оцінки елементів фінансових звітів, а принцип нарахування та безперервності – до основоположних припущень.

По третє, у П(С)БО 1 потребують уточнення якісні характеристики фінансової звітності, зокрема якісна характеристика «дохідливість» та її тлумачення (п.14). На нашу думку, цю якісну характеристику доцільно замінити поняттям «зрозумілість» і тлумачити її так, як у Концептуальній основі складання та подання фінансових звітів.

Під час розробки вітчизняної Концептуальної основи за основу можна взяти проєкт спільної Концептуальної основи, яка розробляється Радою зі стандартів фінансового обліку США та Радою з Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку.

Створення вітчизняної Концептуальної основи фінансового обліку та звітності принесе користь передусім Методологічній раді з бухгалтерського обліку та Міністерству фінансів України, оскільки допоможе у розробці нових Національних положень (стандартів) з бухгалтерського обліку, а також забезпечить розробників стандартів концепціями, необхідними для вирішення облікових проблем.

Розглядаючи питання необхідності Концептуальної основи, вважаємо за доречне навести висловлювання американського вченого Т. Джонсона (L.Todd Johnson): «Без концептуальної основи ті, хто розробляють облікові стандарти, подібні до

корабля під час шторму, який не має якоря... Без керівництва, яке забезпечує концептуальна основа, розробка стандартів починає ґрунтуватися на власних судженнях окремих розробників» [4].

Концептуальна основа також надасть допомогу:

- юридичним особам, які складають фінансову звітність відповідно до П(С)БО;
- користувачам фінансової звітності у питаннях тлумачення інформації, що міститься у фінансових звітах, складених за П(С)БО;
- аудиторам, які перевіряють відповідність фінансових звітів вимогам Національних стандартів;
- студентам економічних навчальних закладів, які вивчають бухгалтерський облік.

Створення вітчизняної Концептуальної основи потребуватиме багато зусиль і часу висококваліфікованих фахівців з бухгалтерського обліку, проте вона є вкрай необхідною для вдосконалення бухгалтерського обліку та звітності в Україні.

ВИСНОВКИ

1. Концептуальна основа фінансового обліку та звітності відіграє значну роль, оскільки визначає концепції, що становлять основу всіх діючих і майбутніх стандартів, являють собою базові принципи формування фінансової звітності та використовуються для вирішення питань, які не регламентовані стандартами.

2. Концептуальні основи, що застосовують у міжнародній практиці, мають подібну структуру та включають такі складові, як мета фінансової звітності, якісні характеристики, елементи фінансової звітності, концепції визнання та оцінки елементів фінансових звітів.

3. В Україні деякі концепції фінансового обліку та звітності викладені у відповідних нормативно-правових актах, проте ці документи не висвітлюють повною мірою основні облікові концепції, не повністю узгоджуються одне з одним і не замінюють Концептуальної основи фінансового обліку та звітності.

4. Розробка Концептуальної основи фінансового обліку та звітності є одним із визначальних чинників удосконалення бухгалтерського обліку в Україні та наближення його до вимог Міжнародних стандартів фінансової звітності.

5. При розробці вітчизняної Концептуальної основи за основу доцільно взяти проєкт спільної Концептуальної основи, яка розробляється Радою зі стандартів фінансового обліку США та Радою з Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку.

6. Вітчизняна Концептуальна основа має бути єдиною, для всіх юридичних осіб – як для підприємств, так і банків.

7. Створення вітчизняної Концептуальної основи фінансового обліку та звітності принесе користь передусім розробникам Національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку, а також юридич-